

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

**УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ**

Збірник праць до 100-річчя від дня народження Г. Р. Передрій

ЧЕРКАСИ – 2025

УДК 811.161.2:001.8
У45

Збірник наукових праць рекомендувала до друку та до поширення через інтернет вчена рада Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 4 від 26 червня 2025 року).

У45 Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення :
зб. праць до 100-річчя від дня народження Г. Р. Передрій. Черкаси :
Видавець Іванченко І.С., 2025. – 270 с.

ISBN 978-617-8332-88-4.

DOI: <https://doi.org/10.31651/978-617-8332-88-4>.

У ювілейному збірнику, присвяченому 100-річчю від дня народження відомого вченого-методиста – кандидата педагогічних наук, доцента Ганни Романівни Передрій – уміщено праці, присвячені актуальним питанням сучасних лінгвістичних досліджень та методичним аспектам викладання філологічних дисциплін у закладах освіти. Тематика статей охоплює різноаспектні підходи до вивчення художнього / нехудожнього дискурсу, синхронного та діахронного зрізів мови, проблематики й перспектив розвитку медіалінгвістики, соціолінгвістичних аспектів дослідження українського комунікативного простору, лінгводидактики тощо.

Для науковців, викладачів, здобувачів усіх рівнів вищої освіти.

УДК 811.161.2:001.8

Відповідальні редактори:

Л. В. Шитик, доктор філологічних наук, професор;

В. В. Калько, доктор філологічних наук, професор.

Редакційна колегія: *М. І. Калько*, доктор філологічних наук, професор;
Г. І. Мартинова, доктор філологічних наук, професор; *Г. В. Кочерга*, кандидат
філологічних наук, доцент; *А. А. Таран*, кандидат філологічних наук, доцент;
Т. В. Щербина, кандидат філологічних наук, доцент.

Рецензенти:

М. О. Вінтонів, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри
української мови Київського столичного університету імені Бориса Грінченка;

С. С. Поліщук, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова.

Відповідальність за зміст публікацій несуть автори.

ISBN 978-617-8332-88-4.

DOI: <https://doi.org/10.31651/978-617-8332-88-4>

© Авторські тексти, 2025.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЯ

<i>Шитик Людмила. Славне ім'я в історії університету.....</i>	<i>7</i>
<i>Калько Микола. Слово про вчителя.....</i>	<i>12</i>
<i>Горошкіна Олена. Внесок Ганни Романівни Передрій у розвиток української лінгводидактики.....</i>	<i>13</i>

РОЗДІЛ 2 МОВА В СИНХРОНІЇ І ДІАХРОНІЇ

<i>Видайчук Тетяна. «Ковані слова» в лінгвістичних концепціях Івана Нечуя-Левицького, Івана Франка, Бориса Грінченка.....</i>	<i>16</i>
<i>Гримашевич Галина. Словотворчий потенціал неологізмів періоду російсько-української війни.....</i>	<i>19</i>
<i>Загнітко Анатолій. Граматика в сучасних координатах: загальний контекст і національні виклики.....</i>	<i>22</i>
<i>Калько Валентина, Гайка Яна. Асоціативне поле лексеми щастя в українській мові.....</i>	<i>26</i>
<i>Калько Валентина, Донга Анастасія. Українські паремії з антоніміїмним компонентом на позначення моральних чеснот людини.....</i>	<i>30</i>
<i>Калько Микола. Аспектуальний феномен «видового контрасту» як незалежна експертиза видового партнерства.....</i>	<i>36</i>
<i>Калько Микола, Коваль Анастасія. Українські паремії з антоніміїмним компонентом багато – мало: когнітивна проєкція.....</i>	<i>39</i>
<i>Кисла Наталія. Семантичні відтінки походження явища, відплати (винагорода), претензії в прийменниковій семантиці причини.....</i>	<i>44</i>
<i>Кібальник Роман. Проблема мотивації в сучасному мовознавстві.....</i>	<i>47</i>
<i>Кочерга Галина. Семантика віддієслівних іменників у словотвірному дискурсі.....</i>	<i>50</i>
<i>Літвінова Інна. До питання про теорію лінгвософії.....</i>	<i>52</i>
<i>Нагієва Мушгуназ. Лексико-семантичні групи тюркізмів-кулінаризмів в українській мові.....</i>	<i>54</i>
<i>Омелюх Ірина. Віртуальні імена: синтаксичний вимір.....</i>	<i>61</i>
<i>Притула Сергій. Способи найменування фільмів у контексті правописних змін.....</i>	<i>64</i>
<i>Соломаха Ніна, Здор Аліна. Тематичні групи фемінитивів у мові медіа.....</i>	<i>65</i>
<i>Юлдашева Людмила. Контраст як когнітивна стратегія мовлення.....</i>	<i>69</i>

РОЗДІЛ 3

МОВА І МЕДІА

<i>Бондаренко Тетяна, Пасічна Тетяна. Лексика страху: мовне оформлення фейків під час війни.....</i>	<i>76</i>
<i>Левченко Тетяна. Науково-популярна комунікація в цифровому медіасередовищі.....</i>	<i>78</i>
<i>Литвин Ірина. Українські фемінітиви: історія та сьогодення.....</i>	<i>82</i>
<i>Нестеренко Олеся. Правові аспекти використання штучного інтелекту в медіа.....</i>	<i>85</i>
<i>Романенко Ольга. Інформаційно-просвітницькі проєкти про медіаграмотність для людей поважного віку.....</i>	<i>90</i>
<i>Русаченко Наталя. Мовні стратегії в рекламі: трансформація та інновації.....</i>	<i>93</i>
<i>Солодка Людмила, Плетінь Анастасія. Мовні стратегії формування екологічної свідомості в медіатекстах.....</i>	<i>96</i>
<i>Степаненко Микола, Задорожна Карина. Візуальний складник моди в цифрових платформах.....</i>	<i>99</i>

РОЗДІЛ 4

ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО / НЕХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

<i>Бондарчук Вікторія, Таран Алла. Назви страв як важливий складник художньої оповіді (на матеріалі роману «Фелікс Австрія» Софії Андрухович).....</i>	<i>103</i>
<i>Брайло Юлія, Рябенко Ніка. Фейкові вірші і пародії: проблема ідентифікації постфольклорного тексту.....</i>	<i>106</i>
<i>Волотівська Інеса. Тематична група лексики «спорт» у романі Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи».....</i>	<i>109</i>
<i>Гайдученко Анастасія. «Карби і скарби. Посвіт карпатського світу» Мирослава Дочинця крізь призму лексичних діалектизмів.....</i>	<i>111</i>
<i>Добровольська Ірина. Лексичні діалектизми на позначення спорідненості та свояцтва в романі Галини Пагутяк «Око світу».....</i>	<i>114</i>
<i>Здор Світлана. Шевченкове слово в новітній мілітарній ліриці.....</i>	<i>116</i>
<i>Ігнат'єва Світлана. Особливості повчальної комунікації (на матеріалі Книги Екклесіаста).....</i>	<i>121</i>
<i>Калько Валентина. Персуазивність як ключова ознака навчального дискурсу.....</i>	<i>124</i>
<i>Калько Валентина, Іщенко Світлана. Колоративи в художньому дискурсі Миколи Хвильового.....</i>	<i>127</i>
<i>Калько Валентина, Швагер Наталія. Військова лексика в романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон».....</i>	<i>132</i>
<i>Ковач Ніколетта. Лексичні особливості мовостилю сучасних закарпатських письменників.....</i>	<i>138</i>
<i>Кочерга Галина, Рогоза Олександр. Лінгвокультурема «чиновник»</i>	

у парадигмах авторської мовотворчості Д. Безверхнього.....	140
<i>Краснікова Юлія</i> . Синтаксичні засоби емотивності в репортажних текстах діаспори.....	143
<i>Кульбіда Ілона, Шитик Людмила</i> . Лексико-семантичні групи кулінаризмів (на матеріалі збірок «Львів. Кава. Любов» та «Львів. Париж. Круасани»).....	147
<i>Межов Олександр</i> . Функційне навантаження генітивних конструкцій у поетичних творах Ліни Костенко.....	152
<i>Переяслов Віталій</i> . Емодзі як елемент комунікації (метамова дослідження)...	155
<i>Петренко Людмила</i> . Лінгвалізація війни в поезії комбатантів (на матеріалі збірок П. Вишебаби, М. Кривцова, Д. Лазуткіна 2022–2024 рр.).....	160
<i>Рейдало Віталіна</i> . Переклади комедій Аристофана українською мовою.....	164
<i>Чонка Тетяна, Немеш Ірина</i> . Морально-етична проблематика повісті Оксани Забужко «Я, Мілена».....	167
<i>Шитик Людмила, Щербатко Анастасія</i> . Синкретичні порівняльні конструкції в поетичних творах Сергія Жадана.....	171
<i>Шишкін Максим</i> . Наративний аналіз у гуманітарних науках.....	178
<i>Шлапак Дар'я</i> . Проблеми вивчення дискурсу у філологічних дослідженнях сьогодення.....	181

РОЗДІЛ 5

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ

<i>Барань Єлизавета, Штефуца Вікторія</i> . Україністичні наукові осередки в Угорщині.....	185
<i>Бех Тетяна</i> . Фонетичні діалектні риси середньополіської говірки села Лучанки Коростенського району Житомирської області: вокалізм...	187
<i>Газдаг Вільмош, Шютів Оршоля</i> . Використання мови та формування мовного ландшафту в Попівській гімназії (Україна, Закарпаття).....	189
<i>Гордійчук Анастасія</i> . Діалектний текст говірки с. Остки Сарненського р-ну Рівненської обл. як вияв світогляду та культури носіїв діалекту.....	195
<i>Дудич Катерина, Левринц Оршоля</i> . Метамовні знання дорослого населення Косині.....	198
<i>Задачіна Оксана, Уфлянцева Наталія</i> . Ергоніми як складник сучасного онімного простору (на матеріалі ергоназв міста Багачевого Черкаської області).....	201
<i>Калько Валентина, Семенуха Ірина</i> . Концепт <i>КНИГА</i> : психолінгвістична і соціолінгвістична інтерпретації.....	204
<i>Клочко Богдана</i> . Морфологічні діалектні особливості села Кикова Звягельського району Житомирської області.....	209
<i>Кордош Ізабелла</i> . Особливості мовного ландшафту Пийтерфолвівської сільської громади Берегівського району Закарпатської області.....	211
<i>Нодь Юлія</i> . Особливості мововживання мешканців села Чепа	

Берегівського району Закарпатської області та міста Турка	
Самбірського району Львівської області.....	214
<i>Попович Наталія.</i> Функціонування українсько-угорської двомовності в селі	
Шом Берегівського району Закарпатської області.....	216

РОЗДІЛ 6

ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

<i>Балла Евеліна.</i> Матеріали до вивчення творчості Тараса Шевченка	
студентами-угорцями.....	218
<i>Вертипорох Оксана.</i> Актуальність екокритики як методу інтерпретації	
художнього тексту в шкільному курсі вивчення сучасної	
української літератури.....	221
<i>Голуб Ніна.</i> Ключові проблеми шкільної українськомовної освіти.....	225
<i>Горохова Тетяна.</i> Корпусний підхід у навчанні української мови	
як іноземної.....	229
<i>Загреба Тетяна, Мартинова Ганна.</i> Система вправ із діалектного	
синтаксису для учнів середньої школи.....	231
<i>Кабанюк Світлана.</i> Розвиток креативного мислення студентів закладів	
фахової передвищої освіти на заняттях з української мови.....	235
<i>Кононенко Світлана.</i> Розвиток компетентнісних якостей особистості	
на уроках української мови і літератури.....	237
<i>Коробова Мадіна.</i> Теоретико-методичні засади дослідження мовної норми	
та засоби масової комунікації.....	240
<i>Красовська Олена.</i> Викладання української мови та літератури:	
можливості і виклики сьогодення.....	242
<i>Макаренко Володимир.</i> Виклики сьогодення і методика викладання	
української мови та літератури в ЗЗСО.....	246
<i>Мартинова Ганна, Щербина Тетяна.</i> Діалектна лексика і фразеологія	
в шкільному курсі української мови.....	247
<i>Масицька Тетяна.</i> Особливості викладання вибіркового освітнього	
компонента «Українська мова як іноземна: комунікація» у ЗВО.....	251
<i>Навальна Марина.</i> Особливості вивчення життя і творчості	
Тараса Шевченка в музейних закладах (на прикладі Музею Заповіту	
Т. Г. Шевченка в Переяславі).....	253
<i>Руденко Наталія.</i> Формування риторичної компетентності студентів як	
складника педагогічної майстерності майбутнього вчителя-словесника..	256
<i>Самойленко Анастасія.</i> Психолінгводидактичні аспекти навчання	
лексикології в цифровому середовищі.....	258
<i>Тележкіна Олеся.</i> Розвиток фахових компетентностей студентів-філологів	
на заняттях із дисципліни «Історія лінгвістичних учень».....	263
<i>Яценко Владислава, Руденко Вікторія.</i> Формування комунікативної	
компетентності засобами інтеракції на уроках української мови.....	268

РОЗДІЛ 2

МОВА В СИНХРОНІЇ І ДІАХРОНІЇ

«КОВАНІ СЛОВА» В ЛІНГВІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО, ІВАНА ФРАНКА, БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Тетяна Видайчук

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

e-mail: t.vydaichuk@kubg.edu.ua

Розвиток української літературної мови наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. був підбурений, зокрема, дискусією про так звані «ковані слова». «Ковані слова» – лексеми, створені видатними мовними особистостями штучно і принагідно, здебільшого для тих випадків, коли в живій народній українській мові не було слів на позначення певних предметів чи явищ, «коли українському слову приходилося здобувати нові поля невідомих нині понять» (І. Франко) [2]. Вислів-термін увійшов у вжиток у 1870-х рр. [8, с. 31]; спочатку його використовували прихильники народницького напрямку в розвитку літературної мови з негативною конотацією, адже вони вважали, що така форма мови має ґрунтуватися винятково на основі живої народної мови.

Запровадив творення не-народних слів М. Старицький. Слова «кували» насамперед автори перекладів творів світової літератури, публіцисти, науковці. «Кованими» їх називали тому, що подібне словотворення відбувалося за словотвірними моделями, не властивими тогочасній українській мові.

Дискусія щодо потрібності таких слів для літературної мови почалася в колі української інтелігенції після твердження І. Нечуя-Левицького, що було надруковане в 1878 р. в літературно-науковому щомісячнику «Правда» (№ 26): «Для літератури взірцем книжного язика повинен бути іменно язик сільської баби». Письменник був запеклим противником «кованих слів» – авторських неологізмів, як і всього нового в мові. Такими думками проінняті і його праці пізнішого часу «Сьогоднішня часописна мова на Україні» (1907) та «Криве дзеркало української мови» (1912). Аналізуючи мову «Історії України-Руси» М. Грушевського, І. Нечуй-Левицький пише: «Лучче б було, якби проф. Грушевський зовсім не пускав нових слів, бо... він утратив самий інстинкт народньої мови. Ця уся плутанина така далека од української мови баби Мотрі, як небо од землі» [цитовано за 1, с. 113–114]. Зазначимо, що І. Нечуй-Левицький критикував мовотворчість не лише М. Грушевського та інших галичан, а й наддніпрянських митців красного слова, наприклад Олександра Олеся, С. Черкасенка, Л. Старицької-Черняхівської, С. Петлюри та ін. Проте сам письменник створив чимало вдалих «кованих слів»: його авторству належать лексеми *умова, книгарня, рукопис, свідомість, світогляд*. Щоправда, його мотиви були пуристичні – своїми новотворами він замінював іншомовні одиниці [1, с. 219].

«Втручалися в процес творення неологізмів в українській мові і російські чиновники. Так, 1881 р. Головне управління у справах друку в таємному циркулярі вказувало на необхідність не допускати “въ малоросійській говоръ новыхъ словъ, вновь придуманыхъ и взятыхъ изъ языковъ польскаго и нѣмецкаго”» [1, с. 214].

Одним із перших, хто переконливо обґрунтовував необхідність словесних новоутворень, був І. Франко. Зокрема, у статті «Михайло П[єтрович]. Старицький» [5] він обстоював словотворчість письменника, а в публікації «Літературна мова і діалекти» [4] писав, що будь-яка літературна мова може закріпитися, якщо збагачується елементами сучасності, новими термінами й висловами та одночасно елементами народної говірки.

Як зазначає В. Чапленко, творення «кованих слів» було викликане нагальною потребою творити науково-технічну, публіцистичну термінологію та укладати шкільні підручники [7], тобто саме життя підказало потреби появи таких лексичних одиниць.

Б. Грінченко як людина, близька до освіти, перекладацької та лексикографічної діяльності, спочатку скептично ставився до «роблених слів». У своїй статті «Кілька слів про нашу літературну мову», виданій під псевдонімом В. Чайченко (1892), він зазначав: «Мова-бо літературна виробляється не по кабінетах філології, а на широкій арені широкого народного життя» [6, с. 298]. Він просив обґрунтовувати потребу «роблених слів»: «Коли хочете довести, що те чи інше слово має право на місце в літературній мові, то мусимо дати докладніші доводи, ніж той, що воно отам-о стривається» [6, с. 298]. Критикував «словокування», особливо невдале, радив не приписувати собі авторство слів: «Мене дивує, що дд. Франко та Лосун вважають за роблені такі слова, як *невикрутний, дошкульний, насмілюватися, звеселитися, нековирний* (слово, правда, негарне)... Здається їм кованим і вислів *мовний мотлох*. Але ж *мотлох* ніяк не можна назвати кованим уже через те, що слово є в польській мові, – коли ж воно не наше, то не коване, а позичене. Та я думаю, що воно не позичене, а таки наше» [6, с. 312].

Між Б. Грінченком та І. Франком у зв'язку з цим у 1891–1892 рр. розгорілася мовознавча полеміка на сторінках часопису «Зоря». Вона «стала потужним стимулом до зближення літературної мови Галичини й Наддніпрянщини... Кожен, обстоюючи свої позиції, водночас зумів добачити раціональні зерна в аргументах опонента» [3, с. 461].

На «ковані слова» в лінгвістичній концепції Б. Грінченка варто поглянути і з погляду видання чотиритомного російсько-українського словника, що під його редакцією був опублікований у Києві протягом 1907–1909 рр. За задумом ще П. Куліша, а потім працівників часопису «Київська старовина», словник мав відбивати суто народну мову, без «кованих слів». Відповідно до цього, словникові матеріали української частини черпалися з етнографічних записів і літературних творів, видрукованих до 1870-х рр. або й пізніше, якщо письменник належав до так званого старого покоління. «Багато уваги приділяли народній виробленій термінології, тоді як недавно запозичені слова

здебільшого виключено. Бувши в своїй основі збіркою запасу слів живої мови (переважно сільської), словник зумів уникнути надмірної регіональності... Завдяки такій методі словник став *sui generis* зведенням української літературної мови перед тим, як вона переорієнтувалася з селянина на інтелігенцію, а також до певної міри визначив на майбутнє принципи і підвалини її стандартизації» [8, с. 41].

Але після полеміки з І. Франком Б. Грінченко вже не був задоволений характером підготовленого словника й лексичними матеріалами, поданими в ньому. Знаємо про це з листа М. Грінченка до О. Шахматова від 19.10.1910 р. Усвідомивши потребу утвердження української мови в усіх функціональних сферах, потреби вироблення єдиного її літературного стандарту, Б. Грінченко змінив своє ставлення до «кованих слів». Це почасти проглядаємо в ілюстративному матеріалі «Словаря», куди включено різнодіалектну лексику (зокрема галицьку). Але мовознавець, письменник, учитель і лексикограф Б. Грінченко все ще різко негативно ставився до запозичених слів, саме їх і пропонував замінювати авторськими «кованими» неологізмами.

«Ковані слова» і полеміка навколо них стали яскравою сторінкою розвитку поліфункціональної української літературної мови. Усім відомі авторські новотвори (*передмова, післямова* – Т. Шевченка; *байдужість, свідомість, світогляд* – І. Нечуя-Левицького; *мрія, чарівливий* – М. Старицького; *самопізнання* – П. Грабовського; *провесна, промінь* – Лесі Українки; *обрій* – М. Левченка; *мистецтво, переможець, променистий* – Олександра Олеся; *отвір, привид, свідоцтво* – І. Франка; *зміст* – А. Кримського та багато інших) нині увійшли до основного словникового фонду й оцінені як один із потужних засобів збагачення лексики української мови.

Список використаних джерел:

1. Селезньов В. Мовні війни : Міф про «зіпсованість» української мови. Харків : Віват, 2016. 256 с.
2. Українська мова. Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського та ін. Київ : Наукова думка, 2004. 820 с.
3. Франківська енциклопедія у 7 т. Т. 1 : А–Ж / наук. ред. і упоряд. Є. Нахлік. Київ : Наукова думка, 2016. 680 с.
4. Франко І. Літературна мова і діалекти. *Зібрання творів : у 50 т.* Київ, 1982. Т. 37. С. 203–211.
5. Франко І. Михайло Петрович Старицький. *Зібрання творів : у 50 т.* Київ, 1982. Т. 33. С. 230–277.
6. Чайченко В. [Грінченко Б.]. Кілька слів про нашу літературну мову. *Зоря*. 1892. № 15. 1/13. VIII; № 16. 15/27. VIII.
7. Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII ст. – 1933) Нью-Йорк, 970. 448 с. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3227/file.pdf> (дата звернення: 20.02.2025).
8. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. Чернівці : Рута, 1989. 208 с.